UOT 94; UOT 32:93/94

MƏMMƏDAĞA BAXIŞOV
Bakı Dövlət Universiteti
Avropa və Amerika ölkələrinin yeni və müasir tarixi kafedrasının dosenti
mammadaqabaxıshov@bsu.edu.az

AVROPA İTTİFAQI XXI ƏSRİN İKİNCİ ONİLLİYİNDƏ: İNTEQRASİYANIN PROBLEMLƏRİ

Məqalə XXI əsrin birinci rübündə, xüsusilə onun ikinci onilliyində dünyanın aparıcı beynəlxalq təşkilatlarından biri olan Avropa İttifaqının fəaliyyətinə və onun başçılıq etdiyi Avropa inteqrasiyasının inkişafına həsr edilmişdir. Məqalədə diqqət yetirilən əsas məsələlərdən biri öyrənilən dövrdə Avropa inteqrasiyasına təsir göstərən mühüm problemlərdir. Ona görə müəllif məqalədə həm də qeyd edilən problemləri həll edib Avropa inteqrasiyasını onların təsirindən xilas etməyə çalışan Avropa İttifaqının fəaliyyətindən bəhs edir.

Açar sözlər: beynəlxalq təşkilat, inteqrasiya, Avropa İttifaqı, borc böhranı, mühacir axını, büdcə kəsiri.

Giriş. XX əsrin 90-cı illərində və XXI əsrin əvvəllərində Avropa İttifaqı post-soyuq müharibə dövrünün beynəlxalq münasibətlərində qüvvə mərkəzlərindən biri idi. İqtisadiyyatı "dünya üçlüyünə" daxil olan Avropa İttifaqı inteqrasiyadan üzv ölkələrin yüksək inkişaf səviyyəsini qorumaq üçün istifadə edirdi. İqtisadi qüdrətinə arxalanan Avropa İttifaqının beynəlxalq ticarət və maliyyə qaydalarının formalaşmasına töhfəsi böyük idi. İqtisadi siyasət və təhlükəsizlik sahəsində ABŞ-la sıx əməkdaşlıq Avropa İttifaqının dünyada mövqelərinin möhkəmlənməsinə, dünya siyasətinin mühüm məsələləri ilə bağlı danışıqlar prosesində iştirakına şərait yaradırdı [8, s.307].

Şərqə doğru genişlənmə Avropa İttifaqı üçün həm də çətinliklər yaradırdı. Təşkilatın güclü dövlətləri müxtəlif formada onun genişlənməsinə etirazını bəyan edirdilər. XXI əsrin əvvəllərində Avropa İttifaqı yeni böhranlarla üzləşdi. 2008-ci ilin maliyyə-iqtisadi böhranı Avropa inteqrasiyasına ağır təsir göstərdi. 2008-2012-ci illərdə Avropa İttifaqı dünya iqtisadi-maliyyə böhranının nəticələrini aradan qaldırmaqla məşğul olmuşdu.

Əsas hissə. ABŞ-da başlanan iqtisadi böhran qısa müddətdə Avropa ölkələrinə yayıldı. Hadisənin səbəblərindən biri Avropa banklarının ABŞ-dan kredit almaq imkanının məhdud olması idi. Maliyyə böhranı borc böhranına çevrildi. 2009-cu ildə Avropa İttifaqı üzrə məhsul istehsalı 4% azaldı [6, s.544]. Dövlət borcu və büdcə kəsiri artdı.

Borc böhranı Portuqaliya, İtaliya, İrlandiya, Yunanıstan, İspaniya və Kiprdə daha dərin idi. İqtisadi vəziyyəti ağır olan ölkələrə yardım göstərmək üçün 2012-ci ildə Avropa Sabitləşmə Mexanizmi yaradıldı. Sabitləşmə İdarəsinə avrozonaya daxil olan ölkələrə maliyyə çətinliklərini aradan qaldırmaq üçün vermək məqsədilə 500 milyard avro vəsait ayrıldı. Bu idarə Beynəlxalq Valyuta Fondu ilə sıx əlaqə saxlayır və yalnız təsdiq edilmiş islahat proqramı olan ölkələrə yardım göstərirdi. Aİ-nin üzvü olan ölkələr ASM-nə pul verməli idi: AFR – 27%, Fransa – 20% və s.

Yunanıstanda iqtisadi vəziyyət daha ağır idi. Orada büdcə kəsiri böyük, sosial xərclər çox idi. Yunanıstan xarici ölkələrdən və maliyyə təşkilatlarından çoxlu borc almışdı. Yunanıstanın aldığı borcun çox hissəsi AFR-in və Fransanın payına düşürdü. 2009-cu ildə Yunanıstanın dövlət borcu 300 milyard avro idi və defolt təhlükəsi yaranmışdı. 2010-cu ildə məhsul istehsalı 5,4% azalmışdı. 2010-cu ildə Aİ Yunanıstana birinci maliyyə yardım proqramını qəbul etdi. Proqrama görə Aİ və BYF 2010-2012-ci illərdə Yunanıstana 110 milyard avro pul verməli idi. Yunanıstan büdcə xərclərini əsaslı şəkildə azaltmalı idi. Ölkədə əmək qabiliyyətli əhalinin 15%-i işsiz idi.

Ölkədən xaricə kapital axını artmışdı. 2011-ci ildə Yunanıstanın dövlət borcu 350 milyard avro idi. Ona görə Aİ Yunanıstana 2012-2016-cı illərdə 150 milyard avro məbləğində yardım göstərmək haqqında ikinci proqram qəbul etdi [3, s.267]. Yardımın əsas şərtləri sərt qənaət, sosial və hərbi xərclərin azaldılması, təqaüd yaşının artırılması idi. Dövlət qulluqçularının bir qismi ixtisar olundu və işsizlərin sayı 28%-ə çatdı. Vergi islahatı keçirildi və ölkədə özəlləşmə genişləndi.

2015-ci ildə Yunanıstanda keçirilən parlament seçkilərində A.Sipras başda olmaqla Radikal Sol Qüvvələrin Koalisiyası qalib gəldi. 2014-cü ildə Yunanıstanda məhsul istehsalı 1% artdı. A.Sipras hökuməti sərt qənaətdən və yeni kreditlərdən imtinanı öhdəyə götürmüşdü. Yunanıstan BVF-yə faiz ödəməyi təxirə saldı. Ölkədə avrozonadan çıxmaq məsələsi geniş müzakirə edilirdi. 2015-ci ildə Aİ, AMB və BVF Yunanıstana yeni yardım proqramını təklif etdilər. Bu məsələ referenduma çıxarıldı və 2015-ci ilin iyulun 5-də keçirilən referendumda ölkə əhalisinin 61%-i yeni kömək proqramının əleyhinə çıxdı [2, s.246]. Referendum ərəfəsində Yunanıstan hökuməti ölkənin maliyyə iflasına uğradığını rəsmi bəyan etmişdi.

2015-ci ilin iyul-avqustunda Yunanıstanda təcili islahat proqramı hazırlandı. Yunanıstana üçüncü maliyyə yardımı proqramı qəbul edildi. Proqram 2018-ci ilin yayınadək icra olunmalı, Yunanıstana 86 milyard avro yardım göstərilməli idi. Əvvəlki proqramlar tam yerinə yetirilməmişdi. 2020-ci ildə Yunanıstan Aİ-nin proqramdan sonrakı xüsusi müşahidəsi altında idi.

2014-2015-ci illərdə Avropa İttifaqı ölkələrinə Yaxın və Orta Şərqdən və Afrikadan çoxlu mühacir gəldi. Əksəriyyəti qeyri-qanuni idi və belə mühacirətə nəzarət etmək çətin idi. Kütləvi mühacir axınının səbəbi 2011-ci ildə Yaxın Şərqdə və Afrikada vəziyyətin pisləşməsi, dövlət çevrilişləri, vətəndaş müharibələri və 2014-cü ildə NATO qoşunlarının Əfqanıstandan əsasən çıxarılması idi. Təbii ki, bu işdə mühacirləri gizli şəkildə Avropaya aparan cinayətkar qrupların rolu böyük idi. Mühacirlərin çoxu Suriya, Əfqanıstan, İraq, Liviya, Pakistan, Nigeriya, Somali, Sudan və Kosovodan gələnlər idi. 2015-ci ildə Avropa İttifaqı ölkələrinə gələn mühacirlərin sayı 1,5 milyon nəfər idi ki, onun 900 min nəfəri AFR-dən sığınacaq istəmişdi. 2016-cı ildə Avropa İttifaqı ölkələrində qeyri-leqal mühacirlərin sayı 2,3 milyon nəfər idi.

Mühacir böhranı dövründə qeyri-leqal mühacirlər Avropa ölkələrinə dörd əsas yolla gətirilirdi: 1. Yaxın və Orta Şərqdən Türkiyə, Yunanıstan – "Balkan koridoru" vasitəsilə - Şərqi Aralıq dənizi yolu; 2. Afrika ölkələrindən Liviya vasitəsilə İtaliyaya aparan Mərkəzi Aralıq dənizi yolu; 3. Əlcəzair və Mərakeşdən İspaniyaya aparan – Qərbi Aralıq dənizi yolu; 4. Suriya, İraq və Əfqanıstandan post-sovet respublikalarının ərazisindən Şərqi və Şimali Avropaya aparan Avropa İttifaqının şərq sərhədi. AFR, İsveç, Danimarka və Avstriyada həm inkişaf etmiş sosial təminat sistemi mövcud idi, həm də iri müsəlman icmaları yaşayırdı. Ona görə mühacirlər son nöqtə kimi həmin ölkələri seçirdi. 2014-2018-ci illərdə 15 min nəfər mühacir Aralıq dənizində batmışdı.

Avropa İttifaqı yaranmış şəraitdə bir neçə problemi həll etməli idi. Əvvəla, mühacirət ciddi nəzarətə alınmalı idi. Çünki, Şengen zonasına daxil olma qaydalarına əməl edilmirdi. Avropa İttifaqında mövcud olan reqlamentə görə qeyri-leqal mühacirlərin sığınacaq almaq üçün müraciətinə Şengen zonasının birinci ölkəsində baxılmalı idi [4, s.326]. Mühacirlərin çoxluğu həmin işi çətinləşdirirdi. 2015-ci ildə Macarıstan adı çəkilən qaydadan imtina etdi. 2015-ci ilin payızında Avstriya, AFR, Danimarka, Fransa, İsveç Avropa İttifaqında daxili sərhədlərə müvəqqəti nəzarət tətbiq etdilər. Belə tədbir Şengen sazişində nəzərdə tutulmuşdu, lakin altı ayı ötə bilməzdi. Avropa İttifaqının beş ölkəsində sərhədlərə müvəqqəti nəzarət rejimi 2017-ci ilin payızında ləğv edildi.

Avropa İttifaqı ölkələrində mühacirlərin müvəqqəti yerləşməsi üçün şərait yaradılmalı, onların qeydə alınması və yerdəyişməsi proseduru tətbiq edilməli idi. Mühacirlərin Avropa ölkələrində qeyri-bərabər bölgüsü yerli əhalinin narazılığına səbəb olurdu. İttifaq ölkələrində mühacirlərlə bağlı büdcə xərcləri artmışdı. Mühacirlərin müvəqqəti saxlanma mərkəzlərini yaratmaq çoxlu xərc tələb edirdi, həmin mərkəzlər sosial gərginlik və cinayət mənbəyi idi. Mühacirlərin yenidən bölüşdürülməsi təşkilata üzv olan ölkələr arasında yeni ziddiyyətə səbəb oldu, çünki onların bir qismi öz ərazisində mühacir yerləşdirmək istəmirdi.

Polşa, Çexiya, Macarıstan və Slovakiya daha sərt mövqedə dayanmışdı. Onlar Yaxın və Orta Şərqdən, Afrikadan gələn mühacirlərə milli mentalitet və təhlükəsizlik üçün qorxu mənbəyi kimi baxır və iddia edirdilər ki, Avropa İttifaqı mühacirlərin yenidən bölgüsü sistemi vasitəsilə Avropanın kiçik xalqlarının mənafelərini inkar edir. Avropa İttifaqı eyni zamanda mühacirlərin beynəlxalq hüquqla təsbit olunmuş hüquqlarını da nəzərə almalı idi.

Avropa İttifaqında təhlükəsizliklə bağlı vəziyyət pisləşdi. Kütləvi mühacir axını ilə bağlı Avropa İttifaqı ölkələrində cinayətlərin sayı artdı. Avropa İttifaqı ölkələrində həm də dini zəmində ixtilaflar artdı. XX əsrin 60-70-ci illərində Avropa ölkələrinə köçmüş mühacirlərin övladlarının bir qismi

2013-2014-cü illərdə İŞİD-in tərəfində döyüşmək üçün İraqa və Suriyaya gəlmişdi [9, s.175]. İŞİD-in məğlub edilməsindən sonra sağ qalanlar yenə Avropaya qayıdırdı. 2015-2018-ci illərdə mühacirlər tərəfindən Avropa ölkələrində terror aktları törədilmişdi. Belçikada, Fransada, AFR-də, İngiltərədə, İsveçdə və İspaniyada partlayışlar, yük maşınlarının piyadaların üstünə sürülməsi, girov götürülməsi kimi hallar artmışdı.

Mühacir böhranından çıxmaq üçün Avropa ölkələrində mühacirət qaydaları sərtləşdirilmişdi. Mühacirlərin qaçqın statusu almaq üçün yerləşdiyi ölkədə qalma müddəti qısaldılmış, vəsaitin məbləği azaldılmış, qeyri-leqal mühacirlərin zorla Şengen zonasından çıxarılması halları artmışdı. 2015-ci ilin yazında Avropa Komissiyası Avropa İttifaqının 28 ölkəsi üçün mühacir norması müəyyənləşdirməyi təklif etdi. 2015-ci ilin yayında Avropa İttifaqı könüllü şəkildə 40 min nəfər qaçqın yerləşdirmək haqqında qərar qəbul etdi. 2015-ci ilin payızında Avropa İttifaqı iki il ərzində İtaliya və Yunanıstandakı düşərgələrdən 120 min təşkilat ölkələrinə mühacir göndərməyi qərara aldı. Lakin təşkilat üzvlərinin bir qismi həmin sxemə etiraz etdi. Ona görə 2015-2018-ci illərdə Avropa İttifaqı ölkələrində norma üzrə 1,6 milyon mühacirdən cəmi 35 min nəfər yerləşdirilmişdi.

2016-cı ilə qədər Avropa İttifaqı ilə çoxsaylı ziddiyyətləri olan Türkiyə ərazisində külli miqdarda mühacir cəmləşmişdi. Türkiyə onların Avropaya getməsinin qarşısını öz imkanları hesabına alırdı. 2016-cı ilin martında Avropa İttifaqı ilə Türkiyə arasında imzalanmış sazişə görə Avropa İttifaqı Türkiyəyə iki dəfədə üç milyard avro pul verməli idi. Avropa İttifaqı ilə Türkiyə arasında dialoq intensivləşməli və Türkiyə vətəndaşları üçün viza rejimi ləğv edilməli idi. Bu sazişdən sonra birinci marşrutla Avropa İttifaqı ölkələrinə gələn mühacirlərin sayı azaldı. Avropa İttifaqıdan alınmış vəsait Türkiyədə cəmlənmiş dörd milyon mühacirə xərclənməli idi [3, s.390]. 2018-ci ildə Avropa İttifaqı Türkiyəyə pul verilməsi məsələsini siyasiləşdirdi. Avropa İttifaqı Türkiyəni ondan aldığı pulu başqa məqsədə xərcləməkdə ittiham edirdi. Avropa İttifaqı pulun qalan hissəsini Türkiyəyə vermədi. Ona görə də Türkiyə Avropa İttifaqı ilə imzalanmış sazişdən çıxacağını bildirdi. Türkiyə vətəndaşları üçün viza rejimi ləğv edilmədi, Türkiyənin Avropa İttifaqına üzvlüyü ilə bağlı danışıqlar dayandırıldı.

Mühacir böhranı və digər çoxsaylı böhranlar Avropa İttifaqı ölkələrində vətəndaşlar arasında vahid Avropa əleyhinə olanların sayının artmasına səbəb oldu. Bir sıra ittifaq ölkəsində mühacirlərə münasibət müsbət idi və həmin ölkələrin rəhbərliyi işçi qüvvəsinə olan ehtiyacdan bəhs edirdilər. Avropa İttifaqı ölkələrində 2016-2019-cu illərdə keçirilən seçkilər sağ və sağ radikal partiyaların nüfuzunun artmasını nümayiş etdirdi. Bu partiyalar mühacirlərin əleyhinə idi və Avropa İttifaqına tənqidi yanaşırdı. Onlar Avropa İttifaqının rəhbər institutlarını böhranlar zamanı təşkilatın üzvü olan dövlətləri dərhal və sərbəst, milli mənafelərə uyğun qərar qəbul etməyə mane olmaqda ittiham edirdilər. Sağ qüvvələr Avstriya, AFR, Polşa, Macarıstan, Hollandiya, İsveç və Finlandiya parlamentlərinə seçkidə əhəmiyyətli üstünlük qazanmışdı [2, s.251].

Avropa inteqrasiyasına şübhə ilə yanaşma – ittifaq ölkələrində təşkilatın rəhbər orqanlarının fəaliyyətini tənqid edən siyasi fikir cərəyanıdır. Onlar üzv ölkələri Avropa İttifaqına çoxlu səlahiyyətlər verməkdə, Avropa İttifaqının rəhbər orqanlarını demokratik olmamaqda ittiham edir və deyirdilər ki, təşkilatın rəhbər orqanlarında işləyən məmurlar üzv ölkələrin əhalisi tərəfindən seçilmir. Bu cərəyan 1970-ci illərdə İngiltərədə meydana çıxmışdı. Sonra şübhə ilə yanaşma digər Avropa İttifaqı ölkələrinə yayılmışdı və təşkilatda böhranlar zamanı sıraları artırdı. Şübhə ilə yanaşanlar Avropa İttifaqında büdcə vəsaitinə sərt qənaət edilməsini və mühacir məsələsində təşkilatın daha sərt mövqe tutmasını tələb edirdilər. 2005-ci ildə Fransada və Hollandiyada Avropa İttifaqının konstitu-siyasının referendumdan keçməməsində şübhə ilə yanaşanların böyük rolu olmuşdu [7, s.186]. Yunanıstan, İtaliya, Çexiya və Macarıstanda şübhə əhval-ruhiyyəsi daha güclü idi.

2016-cı ilin iyununda İngiltərədə Avropa İttifaqında iştirakla bağlı referendum keçirildi. Referendumun keçirilməsi haqqında qərar hakimiyyətdə olan Mühafizəkarlar Partiyası tərəfindən qəbul edilmişdi. Mühafizəkarlar "Brexit" əleyhinə idi, lakin referendum keçirməyi vəd etməklə 2015-ci ilin martında keçirilmiş parlament seçkilərində qələbəni təmin etdilər [1, s.112]. Seçkilər İngiltərədə mühacir və borc böhranı ilə bağlı Avropa İttifaqından narazılığın artması şəraitində keçirilmişdi. Seçkidən sonra D.Kemeron baş nazir vəzifəsini qoruyub saxladı. 2016-cı ilin yayında İngiltərədə brexitlə bağlı referendum keçirdi. D.Kemeron elə bilirdi ki, əhali referendumda Avropa İttifaqıdan çıxmağın əleyhinə səs verəcək. O referendumdan Avropa İttifaqına təzyiq vasitəsi kimi istifadə etmək niyyə-

tində idi. Mühafizəkarlar daha əlverişli şərtlərlə İngiltərənin Avropa İttifaqında qalmasına tərəfdar idi. Referendumda əhalinin əksəriyyətinin "Brexit"ə səs verməsi mühafizəkarlar üçün gözlənilməz oldu. D. Kemeron 2016-cı ilin iyulunda istefaya çıxdı. Daxili işlər naziri T. Mey İngiltərənin yeni baş naziri təyin edildi [3, s.270]. İngiltərənin yeni hökuməti sərt "Brexit" tərəfdarı idi. 2017-ci ilin martında T.Mey Brusselə məktub göndərib bildirdi ki, İngiltərə Avropa İttifaqını tərk edəcək.

2019-cu ilin martınadək İngiltərə Avropa İttifaqı ilə münasibətlərinin gələcəyini müəyyənləşdirməli idi. "Brexit üzrə saziş" aşağıdakı məsələləri həll etməli idi: 1. Avropa İttifaqı ilə azad ticarət zonasının razılaşdırılması; 2. İngiltərənin Avropa İttifaqı qarşısında maliyyə öhdəliklərini yerinə yetirməsi; 3. İngiltərədə yaşayan və işləyən Avropa İttifaqı vətəndaşlarının, Avropa İttifaqı ölkələrində yaşayan və işləyən İngiltərə vətəndaşlarının statusunun müəyyən edilməsi. Bu saziş imzalanana qədər İngiltərə Avropa İttifaqıda qalır və təşkilatın üzvü kimi öz vəzifələrini yerinə yetirməli idi.

Avropa İttifaqının İngiltərə ilə danışıqlar aparan nümayəndəsi Fransalı M.Barnye idi. Danışıqlar ləng aparılırdı. Mürəkkəb məsələlərdən biri İngiltərənin tərkibində olan Şimali İrlandiya ilə İrlandiya Respublikasının sərhədi idi. Bu, İngiltərə ilə Avropa İttifaqı arasında yeganə quru sərhədi idi. 2018-ci ilin yayında T.Meyin təklif etdiyi "Cekers planı" Avropa İttifaqı ilə sıx inteqrasiyanın qalmasını nəzərdə tuturdu. Plan İngiltərədə və Avropa İttifaqında bəyənilmədi. Etiraz əlaməti olaraq İngiltərə hökumətinin iki naziri istefaya çıxdı. 2018-ci ilin yayında T. Meyin təklif etdiyi layihə Avropa İttifaqı ilə razılaşdırıldı. Lakin 2019-cu ilin yanvar-martında İngiltərə parlamenti dörd dəfə həmin layihəni qəbul etmədi. 2019-cu ilin yayında T.Mey istefaya çıxdı.

İngiltərə əhalisinin əksəriyyəti ölkənin Avropa İttifaqından çıxmasında maraqlı idi. Mühafizəkar B.Conson ölkənin yeni baş naziri təyin edildi. 2020-ci ilin əvvəlində İngiltərənin Avropa İttifaqından çıxması haqqında sazişin layihəsi həm İngiltərədə, həm də Avropa İttifaqında bəyənildi. 2020-ci ilin yanvarın 31-də İngiltərənin Avropa İttifaqıdan çıxması prosesi başa çatdı. 30 dekabr 2020-ci ildə İngiltərə Avropa İttifaqı ilə ticarət və əməkdaşlıq haqqında saziş imzaladı. Sazişdə Avropa İttifaqı ilə İngiltərə arasında ticarət və iqtisadi qarşılıqlı fəaliyyətin qaydaları öz əksini tapdı və sərhəddən keçmə, gömrük vergisi məsələləri tənzimləndi. 2021-ci ilin mayın 1-də saziş qüvvəyə mindi. İngiltərənin nümayəndələri Avropa İttifaqının bütün idarələrini tərk etdi. İngiltərədə Avropa İttifaqının cəmi 47 nümayəndəsi qaldı.

İngiltərə daha Avropa İttifaqının büdcəsinə pul ödəməli deyildi və nəzarət edilməyən mühacirətin qarşısını almaq imkanı qazandı. Digər tərəfdən, ölkədə iqtisadi inkişaf zəiflətdi, Şərqi Avropadan İngiltərəyə gələn ucuz işçi qüvvəsi ixtisar edildi, ölkəyə idxal edilən məhsulların qiyməti artdı. Dünyanın maliyyə mərkəzlərindən biri kimi Londonun rolu zəiflədi. Şimali İrlandiya daha vahid gömrük məkanına daxil deyildi. Şimali İrlandiya və Şotlandiya əhalisinin əksəriyyəti Avropa İttifaqında qalmağa səs verdi.

İngiltərənin çıxmasından sonra Avropa İttifaqında AFR-in rolu artdı. Avropa İttifaqı mütləq büdcə xərclərini azaltmalı idi. İngiltərə Avropa İttifaqının büdcəsinə ən çox pul köçürən dörd böyük ölkədən biri idi. Avropa İttifaqının İngiltərədə yerləşən idarələri başqa ölkələrə köçürüldü. İngiltərənin çıxması ilə Avropa İttifaqı həmişə özü üçün imtiyazlar tələb edən və ABŞ-ın ən yaxın müttəfiqi olan bir bir ölkədən xilas oldu.

Şərqə doğru genişlənmə nəticəsində, o cümlədən 2007-ci ildə Rumıniya və Bolqarıstanın, 2013-cü ildə Xorvatiyanın qoşulmasından sonra Avropa İttifaqını bütcə xərcləri artmışdı. Yeni daxil olan ölkələr sosial-iqtisadi cəhətdən təşkilatın inkişaf etmiş ölkələrindən geri idi. Avropa İttifaqı yeni ölkələrin daxil olmasına razı idi və həmin ölkələrdə islahatları maliyyələşdirdi [5, s.211]. İspaniya, Portuqaliya, Yunanıstan kimi ölkələrə (əvvəl geridə qalmış sayılırdı) Avropa İttifaqından ayrılan vəsait azaldı. 10 ölkə Avropa İttifaqının büdcəsinə daha çox vəsait ödəyirdi. Qalan ölkələr Avropa İttifaqının büdcəsinə verdiyindən daha çox pul alırdı. Bu amil Avropa İttifaqının uzunmüddətli büdcəsinin müzakirə zamanı ciddi fikir ayrılıqlarına səbəb olurdu. 2021-2027-ci illər üçün Avropa İttifaqının büdcəsinin formalaşmasına brexit böyük təsir göstərdi. Digər ölkələr təşkilatın xahişinə baxmayaraq üzvlük haqqını artırmaq istəmirdilər. Bəzi ölkələr təşkilatdan xərcləri azaltmağı tələb edirdilər. Yeni daxil olan ölkələr regional və kənd təsərrüfatı siyasəti sayəsində vəsaitin əvvəlki həcmdə qalmasını istəyirdilər.

2019-cu ildə başlanan COVİD-19 pandemiyası Avropa İttifaqı üçün ciddi çətinliklər yaratdı. İtaliya və İspaniya Avropa İttifaqından daha çox yardım tələb edirdi. 2020-ci ilin mayında AFR və Fransa pandemiyadan daha çox əziyyət çəkən regionlar və sahələr üçün 500 milyard avro vəsaiti olan yardım fondu yaratmagı təklif etmişdi. Bu vəsaiti alan ölkələrin geri qaytarması məcburi deyildi.

2014-cü ildə Ukrayna böhranı kəskinləşdi və Avropa İttifaqı Rusiyaya qarşı çoxsaylı iqtisadi sanksiyalar tətbiq etdi. Rusiya ilə Avropa İttifaqı arasında münasibətlər pisləşdi [3, s.424]. D.Trampın prezident seçilməsindən sonra ABŞ həm də Avropa İttifaqı ölkələrinə qarşı himayədarlıq siyasətini gücləndirdi [9, s.183]. ABŞ bir tərəfdən beynəlxalq ticarət qaydalarına əməl etmir və Avropa İttifaqı ölkələrindən idxal edilən məhsullar üçün gömrüyü artırır, digər tərəfdən Aİ ölkələrindən müdafiə xərclərini artırmağı tələb edirdi. Çünki Avropa İttifaqı ölkələri ilə ticarəti genişlənmişdi.

Nəticə. Deyilənlər göstərir ki, XXI əsrin ikinci onilliyində beynəlxalq şərait Avropa İttifaqı üçün əlverişli deyildi. Eyni zamanda Avropa İttifaqı inteqrasiyaya təsir göstərən amilləri zəiflətmək, dünya siyasətində yerini və rolunu qoruyub saxlamaq üçün islahat siyasətini davam etdirir və dövrün çağırışlarına cavab vermək üçün səylərini əsirgəmirdi.

ƏDƏBİYYAT

1. Baxışov M.Ə. Avropa və Amerika ölkələrinin müasir tarixi (Dünya müharibəsindən sonrakı dövr) Bakı, 2018, 334 s.
2. Современные международные отношения, 1991-2020 г. (под. редак. Б.Б.Мартынова). М., Издательство АСТ, 2021, 768 с.
3. Фененко А.В. Современная история международных отношений (1991-2018). М., Аспект Пресс, 2019, 456 с.
4. Европейская интеграция (под. ред. О.В.Буториной). М., Издательский Дом «Деловая литература», 2011, 720 с.
5. Достанко Е.А. Политика расширения Европейского Союза на Восток. Минск, Академия управления при Президенте Республики Беларусь, 2007, 238 с.
6. Европейский Союз в XXI веке: время испытаний (под. ред. О.Ю.Потемлиной). М., Весь мир, 2012, 652 с.
7. Чечурина М.Н. Международная интеграция и международные организации. Мурманск, Изд-во МГТУ, 2012, 269 с.
8. Baxışov M.Ə. Beynəlxalq münasibətlər tarixi (1918-2003). Bakı, Az.TU, 2012, 408 s.
9. Baxışov M.Ə. Amerika ölkələrinin xarici siyasəti. Bakı, "Fuyuzat", 2023, 224 s.

МАММЕДАГА БАХЫШОВ
Доцент Бакинского Государственного Университета

ЕВРОПЕЙСКИЙ СОЮЗ ВО ВТОРОМ ДЕСЯТИЛЕТИИ XXI ВЕКА: ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРАЦИИ

Статья посвящена работе Европейского Союза, одной из ведущих международных организаций мира в первой половине XXI века, особенно во втором десятилетии его существования, и развитию возглавляемой им Европейской интеграции. Одним из главных вопросов, освещенных в статье, являются основные проблемы, влияющие на Европейскую интеграцию в исследуемый период. Поэтому автор описывает работу Евросоюза, которая стремится решить упомянутые в статье проблемы и избавить европейскую интеграцию от их влияния.

Ключевые слова: международная организация, интеграция, Европейский Союз, долговой кризис, миграционный поток, сокращение бюджета.

MAMEDAGA BAKHISHOV
Associate professor of Baku State University

THE EUROPEAN UNION IN THE 2ND DECADE OF THE XXI CENTURY: PROBLEMS OF INTEGRATION

The article is devoted to the work of the European Union, one of the leading international organizations in the world in the first half of the 21st century, especially in the second decade of its existence, and the development of European integration led by it during the study period. Therefore, the author describes the work of the European Union, which seeks to solve the problems mentioned in the article and rid European integration of their influence.

Keywords: international organization, integration, European Union, debt crisis, migration flow, budget reduction.

Məqalənin redaksiyaya daxil olduğu tarix: 30 sentyabr 2023-cü il.
Məqalənin çapa qəbul olunma tarixi: 05 oktyabr 2023-cü il.
Rəyçilər: t.ü.f.d. Elmira Hüseynova, t.e.d. Sevinc Yusifzadə.